

Алекс. Макаемвич.

Наслов оригинала:

Лев Николаевич Толстой
Крейцера соната

Copyright © овог издања 2021, Књижара Роман

Лав Николајевич Толстој

КРОЈЦЕРОВА СОНАТА

Превод
Милован Глишић

А ја вам кажем да сваки који погледа на жену са жељом, већ је учинио прелјубу у срцу својему. (Мат. V, 28.)

Рекоше му ученици његови: ако је ипак човјеку са женом, није се добро женио.

А он рече им: не могу сви примити шљех ријечи до они којима је дано.

Јер има ушкољеника који су се ипак родили из утробе материне; а има ушкољеника које су људи ушкоили; а има ушкољеника који су сами себе ушкоили царсва ради небескога. Ко може примити нека прими. (Мат. XIX, 10, 11, 12.)

I

Било је рано с пролећа. Већ други дан како се возимо. У вагон су улазили и излазили путници који су путовали наближе. Само се њих троје возило, као и ја, још од како је воз кренуо. То беше нека госпођа, поружна и већ у годинама, пушила је, лице јој испијено; на њој полумушки врскапут и шубарица. Њен познаник, неки разговоран човек, било му је око четрдесет година; на њему све као саливено и ново до кончића. И још некакав омален господин; он се понашао особењачки, покрети му беху жустри; није баш стар, али му је коврцава коса очевидно оседела рано; очи су му севале необично и прелетале брзо с предмета на предмет. На њему стари врскапут скупог кроја и висока шубара од јагњеће коже. Кад се раскопча, види му се испод врскапута подјовка и руска везена кошуља. У овог је господина била још и та особина, што му се кадшто отимао из грла некакав необични глас, налик на искашљавање или на почет па претргнут смех.

Док смо год путовали, тај се господин пажљиво клонио разговора и познанства с путницима. Ако га ко шта упита, одговори кратко и оштро, па онда

или чита, или пуши и гледа на прозор, или извади из своје торбе намирнице па пије чај или се заложи мало. Опазио сам како му је додијала самоћа, па сам неколико пута хтео почети разговор с њим; али кад смо се год срели очима, а то се дешавало често, јер смо седели косимице један према дру гому – он би окренуо главу па узео књигу да чита или би се загледао кроз прозор.

Кад је воз стао на великој станици, други дан предвече, тај нервозни господин изађе те донесе вруће воде и узне готовити себи чај. А онај господин што је на њему све као саливено и ново до кончића, адвокат, као што сам после дознао, и његова суседа, она госпођа у помушком врскапуту и што пуши, одоше у чекаоницу да пију чај.

Док су господин и госпођа били у чекаоници, ушло је у вагон неколико нових путника. Међу њима беше некакав високи старац, обријан, збрчканих образа, јамачно трговац; на њему бунда постављена куном и шешир од длаке с великим ободом. Трговац седе према оном месту где је се дела госпођа с адвокатом, па одмах заметну разговор с неким младићем, који је по свој прилици био трговачки калфа, а и он беше ушао у вагон на овој станици. Ја сам седео укос од њих, па како је воз стајао, а нико не пролази, могао сам лепо чути све што говоре.

Трговац прво рече како је пошао на своје имање, ту близу до прве станице. После почеше говорити, као људи трговци, најпре о ценама, па о трговини, па како Москва сад тргује. А затим поведоше разговор о нижњеновгородском вашару. Калфа поче приповедати како је пијанчио на вашару некакав чувени трговац богаташ, а старац му не даде довршити, него узне он казивати: како се некад у старо доба банчило

у Кунавину и како се и он сам тамо жестоко проводио. Видело се лепо по њему како се чисто дичи тим својим некадашњим банчењем! Уживао је причајући како су он и баш тај исти трговац богаташ били једном трештени пијани, па начинили у Кунавину такву бруку да је човек једва сме на уво пришапнути. На то се калфа грохотом насмеја те одјекну по вагону, а насмеја се и старац, искезивши два пожутела зуба.

Већ сам видео да од њих нећу чути ништа занимљиво, па пођем да се прошетам по платформи, док не крене воз. На вратима ме сретеше адвокат и госпођа. Разговарали су узгред живо о нечему.

– Немате кад – рече ми разговорни адвокат – Сад ће друго звоно.

И одиста нисам дошао ни до крај вагона, а већ зазвони.

Кад сам се вратио, адвокат и госпођа беху наставили свој живи разговор. Стари трговац седи према њима и ћути, гледа озбиљно преда се, а кадшто тек макне уснама, као да им не одобрава што говоре.

– Она је после изрично казала свом мужу – говорио је адвокат смешећи се, баш кад сам прошао поред њега – да не може нити жели живети с њим, јер...

И настави приповедати нешто што нисам могао чути. За мном је ушло још путника, прође кондуктер, утрча билетар. Доста је дуго трајало то тумарање, те се није могао чути разговор.

Кад се све утишало, те сам опет чуо адвоката, разговор већ беше прешао са засебитог догађаја на општа мишљења. Адвокат је говорио како се сад јавно мишљење у Европи бави питањем о разводу брака и како су разводи код нас све чешћи и чешћи. Кад је опазио да се само његов глас чује, он прекиде говор па се окрете старцу:

– А тога није било у старо време, јелте? – упита и осмехну се љубазно.

Старац хтеде нешто одговорити, али баш у тај мах крете воз. Он скиде шешир, поче се крстити и шапутати молитву. Адвокат окрете очи на другу страну, па га мирно причека.

Старац сврши своју молитву, прекрсти се трипут, натуче одмах шешир на очи, намести се боље на свом месту, па одговори:

– А било је, господине и пре, само ређе. Данас без тога не може бити; свет је исувише образован.

Воз се захуктавао све брже и грмео преко спона на шинама. Тешко ми је било чути шта говоре, а беше занимљиво. Седнем ближе. Разговор је занимао и мог суседа, оног нервозног господина што му очи необично севају. И он је слушао, не мичући се с места.

– А што је зло ако је свет образован? – упита госпођа и осмехну се једва приметно – Ваљда је боље женити се онако као у старо време, кад се младожења и невеста никад нису ни виђали? – настави она, као што је већ навика у многих госпођа, одговарати не на оно што је човек рекао, него на оно што је мислила да ће рећи – Зар је, по вашем мишљењу, боље што у старо време ни момак ни девојка нису знали да ли се воле и могу ли се волети, него су се узимали онако насумце? – говорила је она очевидно мени и адвокату, а никако старцу с којим је почела разговор.

– Свет је већ исувише образован – понови трговац, гледајући презриво госпођу и не одговори јој ништа више.

– Баш би вредно било чути како ћете ви протумачити везу између образовања и неслоге у брачном животу – рече адвокат и насмеши се врло мало.

Трговац нешто заусти, али га госпођа прекиде, рекавши:

– Нема више! Прошло је оно време...

А адвокат је заустави:

– Не, не! Допустите му нека каже своје мишљење.

– Из образовања потичу лудости! – рече старац кратко.

– Ожене момка девојком, иако не воли ни он њу ни она њега, па се после чуде што је неслога у кући! – убрза говорити госпођа, погледајући у адвоката и мене, па чак и у калфу, који беше устао са свог места, налактио се на наслон од клупе, па слуша разговор и смешка се... – Јер стока се само спарује, како газда хоће, а људи имају своју вољу, своје наклоности – настави госпођа желећи јамачно да пецне мало старца.

– Залуд ви то говорите, госпођо – рече старац – Стока је стока, а човек се влада по закону.

– Па како ће жена живити с мужем, ако нема љубави међу њима? – опет пожури госпођа да каже своје мишљење које је по свој прилици сматрала као врло ново.

– Пре се није питало за то – рече старац уверљивим тоном – Сад ти је ушло у моду, чим мало што а жена одмах: „Оставићу те!“ Па и код сељака је већ настала таква мода. „Ево ти, вели, твоје кошуље и гаће; одох ја Вањки, у њега је лепша коса...!“ Говорите ви што хоћете, али ја вам кажем: жена се пре свега мора бојати!

Калфа погледа и адвоката и госпођу и мене. Видело се по њему како уздржава смех, а беше спреман и да исмеје и да одобри речи старчеве, како већ види да су примљене.

– А кога се мора бојати? – упита госпођа.

– Па свога му-у-жа! Ето кога!

– Ама, чико, прошло је то време! – рече госпођа чак мало пакосно.

– Није, госпођо! То никад не може проћи. Како је већ она, Ева, прва жена, створена од ребра човековог, тако ће и остати, век и амин! – рече чича и победоносно климну главом, те калфа одмах помисли да је трговац одржао мегдан, па се грохотом насмеја.

– Јест, тако мислите ви мушкарци – дочека госпођа, не попуштајући и не гледећи у нас – Себи сте дали слободу, а жену држите као робињу. Себи већ све допуштате.

– Нико себи ништа не допушта, госпођо. Само без мужа нема кући вајде. А жена је слабо створење! – рече трговац озбиљно.

Његов озбиљан нагласак у говору очевидно је освајао слушаоце. Чак је и госпођа опажала да губи мегдан, али се још једнако држала.

– Јест, него ја мислим, а и ви ћете признати, да је и жена жива душа и да и она има осећања као год и мушкарац. Па шта ће чинити жена, ако не воли мужа?

– Ако не воли мужа? – понови старац срдито, набра обрве и мрдну уснама – Море, волеће га те још како!

Овај изненадни аргумент допаде се особито калфи, те промрмља нешто, као да одобрава чичи.

– Али неће га волети! – настави госпођа – А кад нема љубави силом се не може нагнати.

– А ако жена изневери мужа, шта ћемо онда? – упита адвокат.

– О томе није реч – одговори чича – Ваља пази-ти да се то не догоди.

– Али ако се догоди, шта ћемо онда? Ето видите, дешава се!

– Можебити некеме; мени се не дешава – рече старац.

Сви ућуташе.

Калфа се мало промигољи, приђе ближе па, јамачно рад да и сам рекне коју, поче смешећи се:

– Јест, знате. Ето и мом газди десио се такође скандал. Тако исто тешко га разумети. Намерила се такође некаква неваљала жена, па је понео ђаво. А он је баш поштен и паметан човек. Најпре је почела с деловођом. Световао је муж лепим, није се оканила. Чинила му је свакојаке пакости; почела му чак и новце красти. Он је и тукао, па ништа! Она све гора и гора! Спанђала се, да простите, чак с некрштеним човеком, с некаким Јеврејином! Па шта је могао сиромаш муж? Отерао је сасвим. Сад он опет живи бећарски, а она се скитуња.

– Јер је био будала! – рече чича – Да он њој није попуштао у почетку, него попритегао узду како ваља, живела би она лепо и сад с њим. У почетку не треба попуштати. Не веруј ти коњу у пољу, ни жени у кући!

У тај мах уђе кондуктер и поче искати билете до најближе станице. Старац даде свој билет, па рече:

– Ја како! Ваља жену притегнути на време иначе ће све пропасти.

– Јест, а ви сте малочас сами причали како се жењени људи проводе на вашару у Кунавину – рекох ја, јер баш не могах отрпети.

– То је већ друга ствар – промрмља чича па ућута.

Чим је звизнула локомотива, он устаде, дохвати испод клупе торбу, уви се боље у своју бунду, подиже мало шешир, па изађе.

II

Чим је старац изашао, осу се разговор из неколико грла.

– Чича из Старога Завета! – рече калфа.

– Та то вам је сушти Домострој¹ – прихвати госпођа – Ала је то дивљачки појам о жени и о браку!

– Шта ћете! Код нас нема европског погледа на брак – рече адвокат.

– Али такви људи не разумеју баш оно што је главно! – рече госпођа – Не разумеју да брак без љубави није брак, да само љубав освештава брак и да је прави брак само онај који је освештан љубављу.

Калфа је слушао и осмехивао се, желећи да упамти што више од овог мудрога разговора, како би се и он после умео послужити.

Баш усред госпођиног говора чу се иза мене нешто налик на искашљавање или на претргнут смех. Осврнусмо се и видесмо мог суседа, оног оседелог, усамљеног господина што му очи севају. Зацело га је занимао разговор, па нам се нечујно прикучио.

¹ Тако се зове уредба написана у 16. веку у Русији. У њој су била правила и упутства о томе како ваља живети и управљати кућом. По тим правилима жена је била сасвим потчињена свом мужу.

Стајао је спустивши руке на наслон од клупе. Видело се по њему да је узбуђен: беше се зацрвенео у лицу, а на образу му играше мишић.

– А каква то љубав... Која то љубав освештава брак? – упита он запињући.

Госпођа опази да је човек узбуђен, па се потруди да му одговори што може блаже и разговетније:

– Истинска љубав. Ако има истинске љубави између мужа и жене, онда може бити и брака – рече она.

– А шта је то истинска љубав? – упита збуњено господин што му очи севају и насмеши се усиљено.

– Свак зна шта је љубав – рече госпођа, желећи, по свој прилици, да прекине разговор с њим.

– Али ја не знам – рече господин – па бих волео чути како ћете ви објаснити љубав.

– Како? Врло ласно... – поче госпођа, па тек запе – Љубав је засебито, највише вољење једног човека или једне жене између свих осталих људи и жена.

– Највише вољење, а за које време? За месец дана? Два дана? Или за пола сата? – рече седи и насмеја се.

– Али ви не говорите о ствари?

– Баш о ствари говорим.

– Госпођа мисли – уплете се адвокат показавши госпођу руком – да брак мора пре свега потицати из наклоности или љубави, ако хоћете, и да је брак само онда нешто, такорећи, свето, кад има такве наклоности између мужа и жене. Даље, да сваки брак који није основан на природној наклоности или љубави, ако хоћете, нема у себи ништа што човека морално веже. Јесам ли вас добро разумео? – упита госпођу.

Она климну главом те потврди да се слаже с његовим тумачењем њеног мишљења.

– Па онда... – заусти адвокат, али нервозни господин у кога су очи, сад сипале живи пламен и који се очевидно једва уздржавао, не даде му изговорити, него рече:

– Не, не! Ја баш и говорим о том највишем вољењу једнога човека или једне жене између свих осталих људи и жена. Али само питам: колико траје то вољење?

– Колико траје? Па дуго; кадшто док је год човек жив – рече госпођа и слеже раменима.

– Та тако је само у романима, а у животу никад...! То највише вољење једнога човека између свих осталих траје у животу по коју годину, што је врло ретко; чешће траје по неколико месеци, а још чешће коју недељу, неколико дана, неколико сати... – говорио је он, знајући по свој прилици да се сви чудимо његовом мишљењу и томе се чисто радовао.

– О, шта ви говорите...! Та није...! Али, молим вас! – гракнусмо све троје углас, па чак и калфа промрмља нешта.

– Ама знам ја – надвика нас оседели господин – да ви говорите о ономе што сматрате да јесте, али ја говорим о оном што одиста јесте. То што ви зовете љубав осећа сваки човек спрам сваке лепе жене.

– Ух! Па то је ужасно што говорите – рече госпођа – Па ваљда има код људи неко осећање што се зове љубав, а што не траје само неколико месеци или година, него док је човек жив?

– Нема, нема! Рецимо баш да муж и воли извесну жену док је год жив, жена ће, по свој прилици, волети другога. Тако је то свагда било и биће на све-

ту! – гече он, па извади кутију са цигаретама и поче пушити.

– Али може бити узајамног вољења – рече адвокат.

– Не! Не може бити – дочека га он – као год што не може бити да се две обележене грашке састану у читавом товару граха. Па онда ту није сама та немогућност, ту долази још и сигурна преситост. Волети целога века једнога човека или једну жену... То је исто као год рећи да ће једна свећа горети док је год човек жив – говорио је он одбијајући густе димове.

– Али ви једнако говорите о телесној љубави! Зар ви мислите да нема љубави основане на јединству идеала, на духовном сродству? – рече госпођа.

– Духовно сродство! Јединство идеала! – понови он, а из грла му се оте онај његов глас – Онда муж и жена немају рашта спавати заједно. (Опростите што сам тако неуљудан!) Ваљда због јединства идеала лежу једно с другим! – рече он и нервозно се насмеја.

– Али молим вас – рече адвокат – сам факт побија те ваше речи! Ми ето видимо да има бракова, да човечанство или већина човечанства живи у браку и да многи људи поштено проведу тај дуги брачни живот.

Оседели господин опет се насмеја.

– Ви велите да се бракови оснивају на љубави. А кад ја кажем како не верујем да има друге љубави осим телесне, ви ми онда доказујете да има љубави тиме што има бракова. Ама брак је у данашње време проста обмана.

– А не, молим вас – рече адвокат – ја само велим да је бракова било и да их има.

– Има бракова! Али, само, зашто их има? Било је и има бракова у оних људи који у браку виде нешто тајанствено, виде свету тајну, која их веже пред Богом. У тих људи има брака, а у нас га нема! У нас се људи жене, не видећи у браку ништа друго до састављање двога, па зато брак и бива или обмана или насиље. Кад је обмана, ласно се трпи. Муж и жена варају само људе, како су бајаги верни једно другоме у браку; а овамо он проводи живот у многоженству а она у многомужанству. То је гадно, али још може поднети... Али кад муж и жена, што се најчешће дешава, приме на себе пред светом обавезу да ће живети заједно довека, па већ у другом месецу почну мрзети једно друго и желети да се раставе, а још једнако живе заједно: онда се отуда рађа онај страшни пакао што их нагони да се пропију, да се убијају и трују и сами себе и једно друго.

Он је све ово говорио брзо; није дао никоме да му прекине реч, а падао је све више и више у ватру.

Сви смо ћутали. Свима беше некако неугодно.

– Додуше, дешавају се у брачном животу и критичне епизоде – рече адвокат желећи да прекине разговор што се беше исувише ватрено развио.

– А, како видим погодили сте ко сам? – рече оседели господин полако и мирно.

– Не, немам ту част...

– И није баш велика част! Ја сам Позднишев. Са мноштем се десила та критична епизода што је напоменусте. Епизода: убио сам своју жену! – рече и погледа брзо свакога од нас.

Нико не рече ни речи. Сви смо ћутали.

– Него, што му драго...! – додаде, а из грла му се оте онај његов глас – Уосталом опростите... Нећу вам досађивати.

– Та молим вас! – рече адвокат не знајући ни сам шта га „моли“.

Позднишев га и не саслуша. Окрете се брзо и оде на своје место.

Адвокат и госпођа почеше нешто шапутати.

Ја сам седео према Позднишеву. Нисам умео ништа рећи. Читати нисам могао, јер се већ беше смрачило. Ја онда зажмурим и учиним се као да ћу заспати.

Тако смо се довели ћутећи до друге станице. На тој станици адвокат и госпођа пређоше у други вагон, као што су се већ раније договорили с кондуктером. Калфа се беше наместио на клупи, па заспао.

А Позднишев је непрестано пушио и пио чај, узварен још на оној станици.

Кад сам отворио очи и погледао га, он се на један мах одлучно и раздражено окрете мени.

– Можебити није вам пријатно седети са мном, кад већ знате ко сам? Е па ја ћу се уклонити.

– О, немојте, молим вас!

– Онда је ли по вољи мало чаја? Само је јак! – рече и наслужи ми чашу чаја... – Говоре ми ту... А све лажу...! – додаде он.

– О чему то говорите? – упитах га.

– Па о ономе. О тој њиховој љубави и о томе шта је та љубав... А вама се не спава?

– Не спава ми се.

– Ако хоћете, приповедаћу вам, како ме је баш та њихова љубав довела до онога што се са мном десило?

– Хоћу, само ако вама неће бити тешко...

– Ни најмање! Мени је тешко ћутати... Али пијте чај! Ваљда вам је сувише јак?

И одиста чај је био јак као пиво; али сам попио чашу. Утом уђе кондуктер. Позднишев га је ћутећи пратио љутитим погледом. Тек кад је кондуктер изашао; он поче.